

Robert Tyrąła

ORCID: 0000-0003-3659-4173

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Dialog Kościoła z kulturą prowadzony przez Karola Wojtyłę (Jana Pawła II)

The Church's Dialogue with Culture Led by Karol Wojtyła (John Paul II)

Abstrakt

Dialog Kościoła i kultury Karol Wojtyła podjął w sposób znaczący jako biskup w Krakowie i później jako papież – m.in. wtedy, kiedy powołał do życia w 1982 roku Papieską Radę ds. Kultury. Nie tylko identyfikował się z artystami, ale wręcz stał się ich duchowym przywódcą. W artykule ukazany jest ów dialog prowadzony przez biskupa Karola Wojtyłę, a następnie papieża Jana Pawła II. Czynił to podczas papieskich pielgrzymek w Polsce, spotkań z ludźmi kultury w Rzymie i świecie, na czele z jego programowym wystąpieniem w UNESCO, aż po *List do artystów*. Dzisiaj wydaje się, że ten dialog pomiędzy Kościołem a kulturą jest bardzo ważny, a wręcz stanowi potrzebę chwili w życiu Kościoła.

Słowa klucze: dialog Kościoła i kultury, Karol Wojtyła, Jan Paweł II

Abstract

The dialogue between the Church and culture was notably advanced by Karol Wojtyła, first as the bishop of Krakow and later as Pope John Paul II. In 1982, he established the Pontifical Council for Culture. John Paul II not only aligned himself with artists but also assumed the role of their

spiritual guide. This article explores the ongoing dialogue Wojtyła led, both as a bishop and as Pope, through his papal pilgrimages to Poland, his meetings with cultural figures in Rome and across the globe, and his programmatic address at UNESCO, culminating in his *Letter to Artists*. Today, this dialogue remains vital and increasingly relevant, underscoring its importance in the life of the Church.

Keywords: dialogue between Church and culture, Karol Wojtyła, John Paul II

Sztuka i kultura w ogóle mają swój niewątpliwy wkład w dzieło konsekracji życia codziennego. Ojcowie Soboru Watykańskiego II, zwracając się do artystów, w orędziu z 8 grudnia 1965 roku napisali:

nie uchylajcie się od oddania waszego talentu na służbę prawdzie Bożej. Świat, w którym żyjemy, potrzebuje piękna, by nie popaść w beznadziejność. Piękno, podobnie jak prawda, wlewa radość w serca ludzi. A to przez wasze ręce¹.

Wydaje się, że jest to bardzo ważny kierunek w dialogu podejmowanym pomiędzy Kościołem a kulturą.

Dialog ten podjął w sposób znaczący Karol Wojtyła jako biskup w Krakowie i później również jako papież. Jako biskup krakowski inicjował dialog w naukowych opracowaniach², ale także w działaniach duszpasterskich. Z kolei jako papież powołał do życia podczas swojego pontyfikatu w dniu 20 maja 1982 roku Papieską Radę ds. Kultury i – co znamienne – właśnie z nią połączył Sekretariat ds. dialogu z niewierzącymi, jakby otwierając tym samym bardzo szeroko drzwi dla kultury i może też chcąc dokonywać kroków milowych, by owa kultura jeszcze bardziej we współczesnym świecie zwracała uwagę na swoje chrześcijańskie korzenie. Liczne są jego wystąpienia i dokumenty dotyczące tego tematu.

Był wiernym wykonawcą zaleceń Soboru Watykańskiego II, który w Konstytucji duszpasterskiej „*Gaudium et spes*” tłumaczył, że „jest właściwością osoby ludzkiej, że do prawdziwego i pełnego człowieczeństwa dochodzi ona nie inaczej jak przez kulturę, to znaczy przez kultywowanie dóbr i wartości naturalnych”³.

1 Sobór Watykański II, *Orędzie do artystów*, Rzym, 8 grudnia 1965.

2 Zob. Dariusz Radziechowski, *Teologia kultury integralnej. Antropologiczne studium myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, *Studia nad Myślą Jana Pawła II* 6 (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Pawła II, 2010), 19.

3 Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, nr 53.

Papież Jan Paweł II – w czasie swojego pontyfikatu – nie tylko identyfikował się z artystami, ale także stał się ich duchowym przywódcą. Wiele razy dawał temu wyraz w swoich spotkaniach, przemówieniach, listach, adhortacjach, odczytach i innych licznych sytuacjach, między innymi spotkaniach wspólnotowych i prywatnych. Dialog Kościoła z kulturą doprowadził do apogeum⁴. Wielokrotnie w swoich wypowiedziach jako papież dał wyraz temu, jak bardzo kultura ważna jest dla Kościoła i na każdym kroku zachęcał do tego, aby przedstawiciele tych sfer nawiązali ze sobą przymierze.

W artykule ukazany zostanie ów dialog prowadzony przez Karola Wojtyłę jako biskupa w Krakowie, a następnie już jako papieża Jana Pawła II podczas papieskich pielgrzymek w Polsce, a także spotkań z ludźmi kultury, na czele z jego programowym, jak się wydaje, w tym temacie wystąpieniu w UNESCO⁵, aż po *List do artystów*⁶, który stał się jego swoistego rodzaju testamentem w omawianym aspekcie.

Karol Wojtyła w Krakowie

Aby studiować, jak Karol Wojtyła sam mówił, „misterium słowa”, po egzaminie dojrzałości zdanym w Liceum Ogólnokształcącym w Wadowicach zgłosił się na Uniwersytet Jagielloński, na filologię polską w 1938 roku. Sam wyznawał później w książce *Dar i Tajemnica*, że „odkrywając słowo przez studia literackie czy językowe, nie mogłem nie przybliżyć się do tajemnicy Słowa”⁷. W czasach II wojny światowej Karol Wojtyła, nawet kiedy pracował w Solvayu, był w stałym kontakcie z Teatrem Słowa, jaki stworzył w Krakowie Mieczysław Kotlarczyk. Przyszły papież opisywał to tak: „muszę przyznać, że całe to szczególne doświadczenie teatralne zapisało się bardzo głęboko w mojej pamięci”⁸.

4 Zob. Jacek Salij, *Wstęp*, w Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 9.

5 Zob. Marian Jaworski, *U źródeł prawdziwie ludzkiej kultury w nawiązaniu do nauczania Jana Pawła II*, red. Stefan Misiniec, *Dialog Kościoła z kulturą. Materiały z IV i V Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Krakowie 1983, 1984*, t. 1 (Kraków: Kuria Metropolitalna, 1986), 87–92.

6 Zob. Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan, 4 kwietnia 1999.

7 Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica* (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, 1996), 10.

8 *Ibidem*, 14. Zob. Jerzy Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, red. Stefan Misiniec, *Dialog Kościoła z kulturą. Materiały z IV i V Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Krakowie 1983, 1984*, t. 1 (Kraków: Kuria Metropolitalna, 1986), 135.

Sam też napisał wiele utworów, wśród których trzeba wymienić tomik wierszy *Pieśń o Bogu niewysłowionym*, utwór poetycki o św. bracie Albercie *Brat naszego Boga* czy także poemat *Stanisław*⁹. Zawsze też postrzegany był przez innych artystów jako jeden z nich. W 1962 roku w kościele św. Krzyża w Krakowie jako biskup wygłosił rekolekcje dla środowiska twórczych pod tytułem „Ewangelia a sztuka”¹⁰. Z kolei jako kardynał, metropolita krakowski, często bywał na spotkaniach z twórcami sztuki i kultury¹¹. Podczas zarządzania archidiecezją krakowską wiele razy uczestniczył w dyskusjach na temat relacji pomiędzy chrześcijanami a kulturą. Dał temu wyraz chociażby w artykule opublikowanym w „Znaku”, w 1964 roku: „słowo kultura jest jednym z tych, które najbliższe są związane z człowiekiem, które określają jego ziemską egzystencję. Dzieła kultury, które trwają dłużej niż człowiek, dają o nim świadectwo”¹².

Bardzo ważnym sposobem oddziaływania Karola Wojtyły w środowisku kultury chrześcijańskiej było poparcie inicjatywy i organizacji „Sacrosongu”¹³. W swoim przemówieniu na otwarciu IV Ekumenicznego Festiwalu Twórczości Sakralnej Sacrosong w bazylice mariackiej w Krakowie w dniu 28 września 1972 roku mówił o tym, że ta inicjatywa to „budowanie Kościoła w ludziach, pomiędzy ludźmi i w świecie”¹⁴. Już jako papież wypowiedział się na ten temat na Skałce podczas spotkania z młodzieżą 8 czerwca 1979 roku. Twierdząc, że było to doświadczenie literackie, poetyckie i muzyczne, mówił wówczas:

9 Zob. Karol Wojtyła, *Dzieła literackie i teatralne*. Tom I: *Juwenilia*, red. Jacek Popiel (Kraków: Znak, 2019); Karol Wojtyła, *Dzieła literackie i teatralne*. Tom II: *Utwory poetyckie*, red. Jacek Popiel (Kraków: Znak, 2020).

10 Zob. *Ewangelia a sztuka. Rekolekcje dla artystów*, red. Andrzej Dobrzyński (Kraków: Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II, Fundacja Jana Pawła II – Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu, 2011); *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, red. Adam Boniecki (Kraków: Znak, 1983), 169.

11 Zob. Karol Wojtyła, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia 1959–1978*, t. 1, zebrał i oprac. Michał Jagosz (Rzym: Ośrodek Dokumentacji i Pontyfikatu Jana Pawła II, 1987).

12 Artykuł wszedł później w skład książki zbierającej teksty Wojtyły z miesięcznika „Znak” i „Tygodnika Powszechnego”: Karol Wojtyła, *Aby Chrystus się nami posługiwał* (Kraków: Znak, 1979), 457–460. Zob. Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 136.

13 Zob. Agnieszka Sojka, *Sacrosong jako posoborowa inicjatywa pastoralna*, Papińska Akademia Teologiczna w Krakowie, Wydział Historii Kościoła, specjalność: muzyka kościelna, praca licencjacka 2002, 13–14.

14 Karol Wojtyła, *Przemówienie na otwarciu IV Ekumenicznego Festiwalu Twórczości Sakralnej Sacrosong*, 28 września 1972 roku (Kraków: Archiwum Sacrosongu).

jego dzieło [Sacrosongu] staje się [...] ogromną pomocą ewangelizacji i duszpasterstwa, zwłaszcza wśród młodego pokolenia. Utwory te odpowiadają potrzebom myślenia, odczuwania, wypowiedzania się, które dla tego pokolenia są właściwe¹⁵.

Warto też zwrócić uwagę na współpracę krakowskiego kardynała z ówczesnym „Tygodnikiem Powszechnym” i Wydawnictwem „Znak”¹⁶. Niezwykle cenną inicjatywą było także powołanie do istnienia 5 grudnia 1977 roku w Krakowie Instytutu Kultury Chrześcijańskiej Żywego Słowa im. Juliusza Osterwy,

który z założenia miał wyjść naprzeciw oczekiwaniom współczesnego społeczeństwa i jego aspiracjom religijno-etycznym. Chodziło o rozbudzenie świadomej odpowiedzialności młodego pokolenia za wielowiekową spuściznę, za dziedzictwo polskiej kultury¹⁷.

Dla kardynała Wojtyły bardzo ważne było w tym względzie oddziaływanie na młodzież. Działo się to poprzez struktury kościelne, takie jak Grupy Apostolskie czy też Ruch Światło-Życie. Po latach widać, jak bardzo to było prorocze. Młodzi ludzie, gdy zetknęli się już na poziomie szkoły podstawowej czy też średniej, a później także na studiach z tym oddziaływaniem duchowym, sami później mogli ideały te realizować w codziennym życiu – także w zakresie dialogu kultury i Kościoła. Świadczą o tym liczne świadectwa tamtego czasu – zarówno ich samych, jak i duszpasterzy¹⁸. Na jednym ze spotkań Ruchu Światło-Życie w 1972 roku kard. Wojtyła powiedział:

chcę w tym miejscu skierować szczególne słowa do animatora tego ruchu, który wszystkim nam pokazał, że w epoce, zdawać by się mogło tak przedziwnej, tkwią takie wielkie możliwości. Trzeba tylko je zobaczyć i obudzić, po prostu trzeba uwierzyć w Kościół i dać tej wierze wyraz, nie tylko słowny, nie tylko teoretyczny, abstrakcyjny, nie tylko kulturowy, ale życiowy

15 Jan Paweł II, „Przemówienie do młodzieży zgromadzonej przed kościołem oo. Paulinów na Skalce”, 8 czerwca 1979 roku, w *Kultura niezależna w Kościele*, red. Bogusław Tracz, Robert Ciupa (Katowice: Instytut Pamięci Narodowej, 2011), 21.

16 Zob. Dariusz Radziechowski, *Filozoficzna koncepcja kultury Romana Ingardena i Karola Wojtyły. Studium analityczno-krytyczne* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Pawła II, 2021), 132.

17 Stefan Misiniec, *Z nurtu wspomnień o Janie Pawle II* (Kraków: Wydawnictwo Petrus, 2019), 287.

18 Zob. Stefan Misiniec, „Nurt młodzieżowy w duszpasterstwie kardynała Karola Wojtyły”, w Andrzej Kurdziel, *Święty Jan Paweł II. Żyje pośród nas* (Kraków: Wydawnictwo Petrus, 2014), 81–94.

wyraz, sięgający całej prawdy o człowieku, o wspólnocie, a zarazem całej prawdy o Bogu, o Trójcy Przenajświętszej, o dziele stworzenia, odkupienia i uświęcenia, które dokonało się i stale dokonuje właśnie w Kościele i przez Kościół¹⁹.

Ten dialog prowadzony przez Karola Wojtyłę był żywy i autentyczny, dlatego dzisiaj do niego można wracać.

Papież o kulturze do Kościoła w Polsce

Jan Paweł II, będąc w Polsce na pielgrzymkach, zawsze znajdował czas dla twórców kultury. Podczas swoich podróży chętnie spotykał się z przedstawicielami tego środowiska.

W czasie pierwszej wizyty, która miała miejsce w dniach 2–10 czerwca 1979 roku w Gnieźnie, wyznawał, że swoją duchową formację zawdzięcza od początku polskiej kulturze, literaturze, muzyce, plastyce, teatrowi, szkole i uniwersytetowi²⁰. Tam też mówił:

kultura jest dobrem, na którym opiera się życie duchowe Polaków. Ona wyodrębnia nas jako naród. Ona stanowi o nas przez cały ciąg dziejów. Stanowi bardziej niż siła materialna. Bardziej nawet niż granice polityczne. Wiadomo, że naród polski przeszedł przez ciężką próbę utraty niepodległości, która trwała z górą sto lat – a mimo tej próby pozostał sobą. Pozostał duchowo niepodległy, ponieważ miał swoją kulturę. Więcej jeszcze, moi kochani, wiemy, że w okresie najtragiczniejszym, w okresie rozbiorów, naród polski tę swoją kulturę ogromnie jeszcze ubogacił i pogłębił, bo tylko tworząc kulturę, można ją zachować²¹.

To spotkanie było nie tylko dla młodzieży celem pogłębienia wiary, ale także historycznym przekazem tego, co stanowi o kulturze narodu²². Później w Krakowie na Skałce, wyrażając radość, mówił:

dobrze, że nasze spotkanie z ludźmi zasłużonymi dla tego, przez co Naród jest sobą, to znaczy dla kultury, odbywa się właśnie tutaj, na Skałce. Pragnę

19 Franciszek Błachnicki, *Godziny Taboru* (Carlsberg–Lublin: Światło-Życie, 1989), 23–24.

20 Zob. Wiesław Aleksander Niewęglowski, *Nowe przymierze Kościoła i środowisk twórczych* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997), 97.

21 Jan Paweł II, „Spotkanie z młodzieżą na Wzgórzu Lecha”, w *Jan Paweł II w Polsce 2–10 VI 1979, 16–23 VI 1983, 8–14 VI 1987. Przemówienia i homilie* (Warszawa: Pax, 1989), 60.

22 Zob. Niewęglowski, *Nowe przymierze Kościoła i środowisk twórczych*, 96–105.

Dialog Kościoła z kulturą prowadzony przez Karola Wojtyłę...

za to spotkanie szczególnie serdecznie podziękować wszystkim Państwu, którzy tutaj jesteście²³.

Kiedy przybył do Polski po raz drugi, w dniach 16–22 czerwca 1983 roku, miało miejsce spotkanie w gmachu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nadano wówczas Ojcu Świętemu doktorat *honoris causa* UJ. Mówił tam do zebranych:

nie mogę ukryć, że w progi Almae Matris Jagellonicae wkraczam ze szczególnym wzruszeniem [...] poprzez wszystkie stulecia Uczelnia Jagiellońska trwa w samym sercu nauki i kultury polskiej [...]. Jestem synem narodu, który zachował swoją tożsamość, w oparciu o własną kulturę²⁴.

Kultura stanowiła fundament patriotyzmu u Karola Wojtyły. W tym samym dniu 22 czerwca 1983 roku Jan Paweł II spotkał się z Papieską Akademią Teologiczną (dzisiaj UPJPII) w domu arcybiskupów krakowskich i wypowiedział znaczące słowa modlitwy: „Wszchemogący Boże, źródło wszelkiej mądrości i wiedzy [...] spraw, aby ta uczelnia [...] przysłużyła się Kościołowi powszechnemu i Ojczyźnie naszej, kulturze umysłu i serca”²⁵.

Podczas II Kongresu Eucharystycznego w Polsce w 1987 roku papież spotkał się z twórcami kultury w kościele św. Krzyża w Warszawie. 13 czerwca zwracał się do zebranych:

waszym powołaniem, drodzy Państwo, jest piękno. Tworzyć przedmioty piękne. Wywoływać piękno w wielorakiej materii ludzkiej twórczości: w materii słów i dźwięków, w materii rzeźbiarskich czy architektonicznych brył, w materii gestów, którymi wyraża się i przemawia to najszczególniejsze tworzywo świata widzialnego, jakim jest ludzkie ciało²⁶.

Szczególnym powołaniem artysty – człowieka kultury – jest piękno.

Podczas czwartej pielgrzymki Jan Paweł II w Teatrze Wielkim w Warszawie 8 czerwca 1991 roku mówił do zebranego tam świata kultury i sztuki:

23 Jan Paweł II, *W pielgrzymce do ojczystej ziemi. Jan Paweł II w Polsce 2 czerwca – 10 czerwca 1979* (Paris: Éditions du Dialogue, 1980), 191.

24 Jan Paweł II, *Druga pielgrzymka do Polski. Przemówienia. Homilie. 16 VI 1983–22 VI 1983* (Kraków: Znak, 1983), 191, 194–195.

25 *Ibidem*, 212.

26 Jan Paweł II, *Do końca ich umiłował. Trzecia wizyta duszpasterska w Polsce 8–14 czerwca 1987 roku* (Rzym: Libreria Editrice Vaticana, 1987), 227.

chcę powiedzieć właściwie ostatnie słowo, powiedzieć mianowicie, że tego, właśnie tego zmartwychwstania, przetłumaczonego przez Norwida na wymóg życia narodowego, życzę Tobie, Polsko, Ojczyzno moja! Chcę jeszcze powiedzieć, że to życzenie składam na wasze ręce, drodzy Państwo, na wasze ręce. Na ręce całego narodu, a w szczególności na wasze ręce, was wszystkich tutaj obecnych, którzy jesteście w jakimś sensie tego narodu pogłębioną świadomością, intelektem, twórczą perspektywą, którzy jesteście tego narodu miłośnikami. Miłujecie ten naród. Daliście temu świadectwo i ja się do was zawsze w tej dziedzinie przyłączałem. I dziękuję za wszystko, coście dla tej sprawy uczynili, i wierzę, że wasz czyn ma przyszłość. I ma przyszłość również nasza Ojczyzna, nasze społeczeństwo, ma przyszłość europejską. Właściwie już wpisała się w historię XX w. przez to, co było. Nie traćmy tego sprzed oczu. Nie traćmy. Ludzie o tym myślą, ludzie o to pytają. Ja przychodzę z takiego punktu świata, takiego miejsca, gdzie mogę się o tym przekonać. Więc: w górę serca!²⁷

8 czerwca 1997 roku po kanonizacji królowej Jadwigi papież w kolegiacie św. Anny spotkał się ze światem uniwersyteckim całej Polski, a odbyło się ono z okazji 600-lecia fundacji Wydziału Teologicznego. Powiedział wówczas między innymi:

jakże więc dzisiaj, przy okazji tej jubileuszowej uroczystości, nie dziękować Panu Bogu za to, że pozwolił nam nie tylko obronić to wielkie dobro duchowe Wydziału Teologicznego, ale również rozwinąć je i nadać mu nową, jeszcze bardziej bogatą formę akademicką! I tak Papieska Akademia Teologiczna, w skrócie PAT, razem z innymi uczelniami katolickimi w naszej Ojczyźnie, wnosi swój wkład w rozwój nauki i kultury polskiej, pozostając równocześnie szczególnym świadkiem naszej epoki – epoki zmagania o prawo do obecności uczelni teologicznych w krajobrazie współczesnej Polski²⁸.

Papież identyfikował się także ze światem kultury w Polsce, pisząc liczne listy. I tak dla przykładu warto wspomnieć, że przy okazji Kongresu Kultury Chrześcijańskiej zorganizowanego pod hasłem: „Sacrum i kultura. Chrześcijańskie korzenie przyszłości” w Lublinie w dniach

27 Jan Paweł II, „Przemówienie podczas spotkania ze światem kultury w Teatrze Wielkim, Warszawa 8 czerwca 1991”, w *Naucz nas być wolnymi. Czwarta pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny. 1–9 czerwca i 13–16 sierpnia 1991. Przemówienia i homilie*, oprac. Elżbieta Burakowska (Warszawa: Pax, 1995), 255–262.

28 Jan Paweł II, „Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 8 czerwca 1997”, w *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979–1983–1987–1991–1995–1997–1999–2002. Przemówienia, homilie*, oprac. red. Janusz Poniewierski (Kraków: Znak, 2005), 985–986.

15–17 września 2000 roku papież Jan Paweł II w liście do metropolity lubelskiego abp. Józefa Życińskiego napisał:

w świecie współczesnym, podlegającym procesowi globalizacji, istnieje szczególna potrzeba budowania kultury solidarności opartej na szacunku dla osoby ludzkiej i dla wartości ludzkiego życia [...] nie wolno nam nigdy zapomnieć, że jeżeli mówimy i myślimy o kulturze, to przede wszystkim o jej związku z człowiekiem. Jakże ważna staje się w tym kontekście potrzeba sięgania do chrześcijańskiego dziedzictwa, z którego bogactwa czerpały całe pokolenia żyjące przed nami. Myślę tu z wdzięcznością również o twórcach polskiej kultury²⁹.

Można więc zupełnie śmiało powiedzieć, że papież Jan Paweł II dialog pomiędzy Kościołem a kulturą nieustannie podtrzymywał i rozwijał, i czynił to w każdym miejscu świata, w którym przybywał, a jako pasterz Kościoła powszechnego wskazywał na pilną potrzebę nawiązywania tego dialogu – zarówno w Polsce podczas pielgrzymek, jak i innych sytuacji z tym światem się identyfikował.

Jana Pawła II wystąpienie w UNESCO

Niezwykle kluczowe w temacie dialogu Kościoła i kultury jest wystąpienie papieża Jana Pawła II, podczas wizyty w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw oświaty, nauki i kultury (UNESCO) w Paryżu w dniu 2 czerwca 1980 roku. Stanowi ono właściwie syntezę – dokonaną już na początku pontyfikatu – całości nauczania Kościoła na temat kultury³⁰.

Według Jana Pawła II przez to, że człowiek bardziej jest, może zmienić oblicze świata na lepsze, może walczyć o dobro. Papież podczas tego programowego wystąpienia udowodnił, że:

1. Człowiek urzeczywistnia siebie przez kulturę, jest jej podmiotem, przedmiotem i celem.
2. Człowiek w sposób integralny tworzy kulturę.
3. Kultura ma wychowywać człowieka – kultura duchowa.

29 Jan Paweł II, „List do Abp J. Życińskiego, 5 września 2000”, w *Sacrum i Kultura. Chrześcijańskie korzenie przyszłości. Materiały Kongresu Kultury Chrześcijańskiej, Lublin 15–17 września 2000*, red. Ryszard Rubinkiewicz, Stanisław Zięba (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000), 4.

30 Zob. Jaworski, *U źródeł prawdziwie ludzkiej kultury*, 88, 90; Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 136–137; Niewęglowski, *Nowe przymierze Kościoła i środowisk twórczych*, 97.

4. Naród istnieje z kultury i dla kultury.

5. Przyszłość świata zależy od kultury³¹.

Popatrzmy nieco szczegółowiej na to przemówienie, by lepiej dostrzec istotę prowadzonego przez papieża dialogu. Jan Paweł II mówił:

człowiek, który w widzialnym świecie jest jedynym ontycznym podmiotem kultury, jest też jedynym właściwym jej przedmiotem i celem. Kultura jest tym, przez co człowiek jako człowiek staje się bardziej człowiekiem: bardziej – jest³².

Człowiek jest podmiotem i przedmiotem kultury. Kultura ma niejako za zadanie wychowywanie człowieka – „przyszłość człowieka zależy od kultury”³³.

Odwołując się do słów św. Tomasza, zwracał uwagę, że „człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze”³⁴. Dowodził, że właściwym kształtem życia człowieka jest kultura, że człowiek nie może obejść się bez niej, że jest ona właściwym sposobem istnienia człowieka³⁵. Istotne rozróżnienie pomiędzy „być” i „mieć” jest nieustannym dramatem każdego człowieka, co zdaje się dochodzić do głosu jeszcze bardziej w świecie bardzo zmaterializowanym. I dlatego papież dodawał: „człowiek i tylko człowiek, jest sprawcą i twórcą kultury; człowiek i tylko człowiek w niej się wyraża i w niej się potwierdza”³⁶.

Istotne jest sformułowanie dotyczące prawdy o tym, że „człowiek, który wyraża się i obiektywizuje w kulturze i przez kulturę, jest jeden, cały i niepodzielny. Jest przedmiotem i sprawcą kultury”³⁷. Dzieła kultury człowieka świadczą też o „uduchowieniu” materii. Dlatego też w kulturze należy szukać zawsze całego człowieka. Jak zwraca uwagę papież w całej prawdzie o człowieku, a więc prawdzie duchowo-cielesnej. I z całą pewnością jest to synteza ducha i materii, czyli ciała. Dlatego też stwierdzał, że

ażebym tworzyć kulturę, trzeba do końca i integralnie widzieć człowieka jako szczególną, samoistną wartość, jako podmiot, związany z osobową transcendencją [...] trzeba tego człowieka po prostu miłować dlatego, że jest

31 Zob. Radziechowski, *Filozoficzna koncepcja kultury*, 131–200.

32 Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO*, Kraków, 2 czerwca 1980, nr 6. Zob. Niewęgłowski, *Nowe przymierze Kościoła i środowisk twórczych*, 98.

33 *Ibidem*, nr 31. Zob. Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 136.

34 Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO*, nr 6.

35 *Ibidem*, nr 6.

36 *Ibidem*, nr 7.

37 *Ibidem*, nr 8; Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 138.

Dialog Kościoła z kulturą prowadzony przez Karola Wojtyłę...

człowiekiem, trzeba wymagać od niego miłości ze względu na szczególną godność jaką posiada³⁸.

Przypominał, jakie jest pierwsze i zasadnicze zadanie kultury w ogóle. A jest nim wychowanie³⁹.

W wychowaniu bowiem chodzi właśnie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby bardziej „był”, a nie tylko więcej „miał” – aby więc poprzez wszystko, co „ma”, co „posiada”, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej „być” nie tylko „z drugim”, ale także i „dla drugich”⁴⁰.

Wychowanie bowiem kształtuje człowieka i jego relację do innych. Widoczny kryzys zaś dotyka ludzi młodych, a oni są przyszłością. Dlatego Jan Paweł II wyraźnie podkreślał, że wychowanie ma się dokonywać w rodzinie, jako najważniejszej i pierwszej strukturze kształtowania człowieka jako takiego. „Nie ulega wątpliwości, że pierwszym i podstawowym faktem kulturalnym jest sam człowiek duchowo dojrzały – czyli człowiek w pełni wychowany, zdolny wychowywać sam siebie i drugich”⁴¹.

Papież zwrócił uwagę także na pozorne imperatywy współczesności. Wyraźnie odwołując się do tego, że współczesna cywilizacja pragnie człowiekowi narzucić: w miejsce poszanowania życia – pozbywanie się i niszczenie życia; w miejsce miłości – użycie seksualne zwalniające człowieka z wszelkiej odpowiedzialności; w miejsce prymatu w działaniu – prymat sensacji, koniunktury i doraźnego sukcesu. Niestety czasem człowiek rezygnuje ze zdrowej ambicji bycia człowiekiem⁴². Jan Paweł II wskazywał też na to, że naród buduje się na swojej historii i – co więcej – mówiąc, że naród istnieje z kultury i dla kultury, że istnieje podstawowa suwerenność społeczeństwa, która wyraża się w kulturze narodu, zwracał uwagę na najważniejszą tożsamość. Bo naród jest „wielką wspólnotą ludzi, których łączą różne spoiwa, ale nade wszystko [...] kultura”⁴³. I dlatego papież apelował wówczas:

38 Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO*, nr 10. Zob. Jaworski, *U źródeł prawdziwej ludzkiej kultury*, 88–89.

39 Zob. Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 137.

40 Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO*, nr 11.

41 *Ibidem*, nr 12.

42 Zob. *ibidem*, nr 13.

43 *Ibidem*, nr 14.

strzeżcie wszystkimi dostępnymi Wam środkami tej podstawowej suwerenności, którą każdy Naród posiada dzięki swej kulturze [...] ta suwerenność jest też i musi pozostać podstawowym kryterium w całym sposobie traktowania tej doniosłej dla współczesności sprawy, jaką jest sprawa społecznych środków przekazu (oraz związanej z nimi informacji, a także tzw. kultury masowej⁴⁴.

Podstawowym więc prawem człowieka jest poznanie prawdy i jej upowszechnianie.

Człowiek, który bardziej „jest” również przez to, co „ma”, co „posiada” – musi umieć „posiadać”, tj. dysponować i gospodarować środkami posiadania dla dobra własnego i dobra ogółu. A do tego nieodzowne jest takie wykształcenie⁴⁵.

Dlatego też kultura winna być skierowana na obronę ludzkiego życia. Przypominając, iż ma odczucia, jakoby przyszłość człowieka i świata była zagrożona, bo nauka często odchodzi od swojego naturalnego powołania w stronę niszczenia człowieka i życia (zwłaszcza za pomocą broni chemicznej, bakteriologicznej, nuklearnej), papież wzywał, by wszyscy na nowo uwierzyli w prymat Ducha. Dlatego mówił:

trzeba zmobilizować sumienia! Trzeba spotęgować wysiłek ludzkich sumień na miarę tego napięcia pomiędzy dobrem, a złem jakie stało się udziałem ludzkości dwudziestego wieku [...] użycie wszystkich sił, by wprowadzić i respektować we wszystkich dziedzinach nauki prymat etyki⁴⁶.

W zakończeniu swojego wystąpienia w UNESCO Jan Paweł II zwrócił się z apelem:

wszyscy razem jesteście ogromną potęgą: potęgą umysłów i sumień! [...] Budujcie pokój [...] od poszanowania wszystkich praw człowieka [...] niech waszym natchnieniem będzie mądrość. Niech ożywia was miłość [...] Ludzie nauki, użycie całego Waszego autorytetu moralnego, aby zachować rodzinę ludzką przed zagładą nuklearną [...] albowiem: przyszłość człowieka zależy od kultury! Pokój na świecie zależy od prymatu Ducha! Pokojowa przyszłość ludzkości zależy od miłości! [...] nie ustawajcie. Pracujcie. Pracujcie nieustannie⁴⁷.

44 *Ibidem*, nr 15–16. Zob. Niewęglowski, *Nowe przymierze Kościoła i środowisk twórczych*, 99.

45 Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO*, nr 17.

46 *Ibidem*, nr 22.

47 *Ibidem*, nr 22–23.

Niewątpliwie wystąpienie to w dialogu Kościoła i kultury współczesnego świata było na miarę „kamienia milowego”. To niezwykle istotne, że nie było to tylko twierdzenie i historyczne wspomnienie, ale ważne odniesienie i powołanie się na fakty życia Kościoła, który w ewangelizacji świata zawsze zapraszał kulturę do współdziałania. A ona wszak miała swoje chrześcijańskie korzenie⁴⁸.

Dialog Kościoła i kultury podczas pontyfikatu

Papież wierny soborowemu nauczaniu przypominał, że nie można odebrać prawa obywatelskiego istnienia dziełom wynikłym z inspiracji chrześcijańskiej i dlatego człowiek wyraża się także w kulturze. Niezwykle ważne jest właśnie to, że istnieje nadal pilna potrzeba formacji do kultury integralnej:

formacja do takiej kultury integralnej jest postulatem. Winno się uwzględnić rozwój integralny osoby, jej dynamizmów intelektualnych i moralnych oraz braterstwa między ludźmi [...] ów postulat formacji do kultury integralnej jest zarazem postulatem integralnej teologii kultury, mającej być swoistą teoretyczną, systematyczną refleksją nad kulturą w perspektywie człowieka, która będzie służyć pedagogicznej praktyce, jako że: „kultura winna być podporządkowana rozwojowi integralnemu osoby, dobru wspólnoty i dobru całego rodzaju ludzkiego”⁴⁹.

Tłumacząc korzenie chrześcijańskiej kultury, Jan Paweł II zwracał uwagę, że kultura, która jest wcieleniem tożsamości danego ludu, stanowi dobro wspólne tych właśnie i rozpoznaje się we wspólnych wartościach, wyraża się często za pomocą właściwych symboli i porozumiewa się za pomocą odpowiednich znaków⁵⁰.

Podczas swojej pielgrzymki do Niemiec w 1980 roku w przemówieniu do ludzi kultury postawił dwa pytania: czy Kościół potrzebuje sztuki i czy sztuka potrzebuje Kościoła. I szeroko rozważał, że sztuka cieszy

48 Zob. Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 138.

49 Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, nr 59. Zob. Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 19; Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli katolickiego świata uniwersyteckiego Meksyku*, Guadalupe, 31 stycznia 1979; Jan Paweł II, *Przemówienie do świata uniwersyteckiego*, Bolonia, 18 kwietnia 1982, 4; Józef Majkowski, „Kultura religijna”, *Ateneum Kapłańskie*, R. 62, t. 75, z. 2(370) (1970): 226.

50 Zob. Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha*, Gniezno, 3 czerwca 1979; Jan Paweł II, *Spotkanie z przedstawicielami świata nauki, kultury i sztuki*, Sofia, 24 maja 2002.

się autonomią, a Kościół potrzebuje jej w ewangelizacji współczesnego świata. Stając przed drugim pytaniem, odpowiedział, że gdyby ze sztuki usunąć to, co powstało z inspiracji chrześcijańskiej przez wszystkie wieki, to pozostałoby niewiele. Dlatego zapraszał ludzi kultury i sztuki do dialogu z Kościołem, wiedząc, że ten związek jest bardzo ważny i potrzebny obu stronom⁵¹.

W innym swoim wystąpieniu zaznaczał, że

kultura jest szczególną rzeczywistością, przez którą ludzie wyrażają i rozwijają swoje relacje ze stworzeniem ze sobą nawzajem i z Bogiem, kształtując w ten sposób zespół wartości typowych dla danej społeczności partykularnej, korzenie danego narodu. Tak rozumiana kultura ma fundamentalne znaczenie dla życia narodów, bowiem jest z nimi organicznie powiązana poprzez istotną rolę w tworzeniu kultury, jej ciągłości oraz szerzeniu najbardziej autentycznych wartości ludzkich⁵².

Człowiek więc ma prawo do tworzenia kultury i – co więcej – także udziału w jej owocach. W sferze kultury jest więc niejako nadawcą, adresatem i celem. To właśnie kultura wywodzi się od człowieka, jest skierowana na człowieka i niejako ma swoją moc istnienia dla człowieka. To właśnie ją człowiek konstytuuje⁵³.

Nie można pozwolić na to, by ideologiczny totalitaryzm instrumentalizował kulturę dla realizacji doraźnych celów politycznych. On pozbawia kulturę podmiotowości, tak indywidualnych ludzi, jak też społeczności, jaką jest naród. Objawia zło, czym wręcz znieważa człowieka pochodzącego od Boga.

Relatywizm kulturowy podważa istnienie trwałych elementów w danej kulturze. Wszystko w kulturze ma być czasowe i hipotetyczne: świadomość narodowa, moralność, wierzenia religijne, język. Efektem relatywizmu kulturowego jest anonimowość człowieka, utrata korzeni ideowych, kosmopolityzm, którego konsekwencją jest duchowe wykorzenienie ludzi oraz utrata własnej tożsamości etyczno-ideowej⁵⁴.

Na cztery cechy charakterystyczne kultury narodowej Jan Paweł II zwracał bardzo wyraźną uwagę. A były to: 1. świadomość własnej

51 Zob. Turowicz, *Jan Paweł II a kultura*, 138–139.

52 Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 191. Zob. Jan Paweł II, *Spotkanie z artystami, intelektualistami i profesorami*, Hawana, 23 stycznia 1998.

53 Zob. Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 148; Jan Paweł II, *Audiencja dla rektorów uczelni akademickich w Polsce*, Watykan, 4 stycznia 1996, 3.

54 *Ibidem*, 198.

specyfiki, czyli tożsamość, 2. uznanie dla współtworzących ją wartości, 3. wierność przyjmowanym wzorcom aksjologicznym i 4. przywiązanie do historii własnego narodu⁵⁵.

Tożsamość kulturowa wymaga zarówno strzeżenia, jak i nowego odczytania dziedzictwa przeszłości, w taki sposób, by ów przejmowany skarbce kultury mógł rzutować w przyszłość i być przyswajany przez nowe generacje nie tylko jako dziedzictwo poprzednich pokoleń, lecz też jako zadanie dla twórczości poznawczej i działania⁵⁶. Jeśli niszczy się kulturę danego narodu, niszczy się tym samym naród⁵⁷.

Posiadanie zaś swojej tożsamości kulturowej jest gwarantem duchowej suwerenności narodu⁵⁸. Jeśli zaś uznaje się wartości, jakie niesie kultura, nie można pominąć ogromnej w tym względzie znaczenia wartości, które niesie ze sobą chrześcijaństwo.

Kościół, głosząc Chrystusa, przypomina, że „każdy człowiek, każdy naród jest wezwany do odpowiedzi na miłość Pana, poprzez swe własne przymioty, talenty, możliwości”. Właśnie nasza osobista kultura i kultura naszego narodu wyrażają uniwersalne powołanie chrześcijańskie⁵⁹.

Niezwykle też istotne dla Jana Pawła II było to, że miłość do ojczyzny i narodu stanowiła najważniejszy ze śladów – nazywał go jednoznacznie patriotyzmem, który nie ma nic wspólnego z nacjonalizmem, bowiem jest godziwą miłością do własnej ojczyzny. Dotyczy to każdego odniesienia konkretnego człowieka do swojego narodu, do swojej ojczyzny. Patriota, będąc przywiązany do historii swojego narodu, zawsze będzie działał dla dobra wspólnego⁶⁰.

W Adhortacji apostołskiej „Christifideles laici”, a więc dokumencie o zadaniach ludzi świeckich w Kościele, Jan Paweł II napisał na temat

55 Zob. *ibidem*, 192; Czesław Bartnik, „Wizja narodu według Jana Pawła II”, w *Chrześcijaнин w Świecie* 10/121 (1983): 1–12.

56 Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 193. Zob. Jan Paweł II, *Spotkanie z uczestnikami sympozjum „Chrześcijańskie dziedzictwo kultury europejskiej w świadomości współczesnych”*, Rzym, 21 kwietnia 1986; Jan Paweł II, *Msza św. na rozpoczęcie roku akademickiego w wyższych uczelniach kościelnych*, Rzym, 23 października 1998.

57 Zob. Jan Paweł II, *Audycja dla rektorów uczelni akademickich w Polsce*, Watykan, 4 stycznia 1996.

58 Zob. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas nadania doktoratu honoris causa UJ*, Kraków, 22 czerwca 1983.

59 Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 191. Zob. Jan Paweł II, *Przemówienie do społeczności uniwersyteckiej*, Leuven, 20 maja 1985.

60 Zob. Jan Paweł II, *Przemówienie do Zgromadzenia Ogólnego ONZ*, Nowy Jork, 5 października 1995.

ewangelizacji kultury: „służba na rzecz osoby i ludzkiego społeczeństwa wyraża się i urzeczywistnia w tworzeniu i przekazywaniu kultury”⁶¹.

Jak już podkreślaliśmy, polski papież wielokrotnie spotykał się i rozmawiał z różnymi środowiskami odpowiedzialnymi za sprawy kultury w świecie i w Kościele, znajdowali się oni w orbicie jego oddziaływania. Podczas spotkań z muzykami na Watykanie dawał wyraźne wskazówki, jak należy rozumieć rolę i zadanie muzyki oraz tych, którzy muzykę tworzą i odtwarzają. Między innymi podczas spotkania z Międzynarodową Federacją Pueri Cantores w 1993 roku mówił:

niech wasze śpiewanie przekracza granice! Wiecie, że słowo Anioł oznacza posłany. Wy jesteście na swój sposób posłani, aby szerzyć bożą radość i przez wasz śpiew ukazywać, że wiara jest mocniejsza niż wątplenie, że nadzieja jest silniejsza niż beznadziejność, że miłość jest mocniejsza niż śmierć⁶².

Z kolei 31 grudnia 1999 roku, podczas ostatniego Kongresu Pueri Cantores w Rzymie, który odbył się w obecności papieża Jana Pawła II, mówił do „małych śpiewaków”:

macie ważną rolę do spełnienia w życiu Kościoła. Jesteście małymi posłańcami piękna. Świat potrzebuje waszego śpiewu, aby język piękna dotarł do serc i wpłynął na spotkanie z Bogiem [...] wy jesteście także posłańcami wiary. Nie wystarczy, abyście poprzez jakość waszego śpiewu wprowadzali słuchaczy w modlitwę [...] wasz śpiew pomaga wiernym zwrócić się do Boga w czasie celebracji eucharystycznej [...] drodzy mali śpiewacy, niech wasz śpiew pomoże wam czynić wasze życie hymnem na chwałę Boga⁶³.

O zadaniach relacji pomiędzy nauką i wiarą papież Jan Paweł II przemawiał jeszcze w 1992 roku do członków Papieskiej Rady ds. Kultury na audiencji dla nich⁶⁴. Temat przymierza Kościoła ze światem kultury podejmował podczas pielgrzymek na całym świecie, mówił choćby

61 Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici” Ojca Świętego Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II* (Poznań: Pallottinum, 1989), nr 44.

62 Jan Paweł II, *Spotkanie z Międzynarodową Federacją Pueri Cantores*, Rzym, 31 grudnia 1993.

63 Jan Paweł II, *Spotkanie z Międzynarodową Federacją Pueri Cantores*, Rzym, 31 grudnia 1999.

64 Zob. Jan Paweł II, „Dialog między kulturami i wiarą, Audiencja dla członków Papieskiej Rady ds. Kultury, 10 stycznia 1992”, *L'Osservatore Romano* 7 (1992): 30–31.

o nowym przymierzu Kościoła i kultury w Wilnie w 1993 roku⁶⁵. W 2001 roku w orędziu na 34. Światowy Dzień Pokoju pisał o dialogu między kulturami, który jest drogą do cywilizacji miłości i pokoju⁶⁶.

To tylko niektóre ślady owego papieskiego dialogu pomiędzy Kościołem i kulturą trwającego prawie 27 lat jego pontyfikatu.

Podsumowaniem dialogu *List do artystów*

W 1999 roku Jan Paweł II dokonał swoistej syntezy dialogu Kościoła z kulturą, kierując *List do artystów*⁶⁷. Było to prawdziwe apogeum i doświadczenie jedności – tym bardziej że papież przez wielu był postrzegany nie tylko jako biskup Rzymu i świata, ale także jako artysta i człowiek kultury. Już sama dedykacja wpisana na początku listu jest dowodem na utożsamianie się papieża ze światem kultury: „do tych, którzy z pasją i poświęceniem poszukują nowych «epifanii» piękna, aby podarować je światu w twórczości artystycznej”⁶⁸.

Odwołując się do doświadczenia artystów, zaznaczył, że właśnie ludzie kultury najbardziej potrafią zrozumieć Boga, który stwarzał świat. To doświadczenie doznania Stwórcy wiele razy staje się przeciw doświadczeniem każdego twórcy. Z tym doświadczeniem papież przyznaje sam jest związany przez swoją historię życia. I to co bardzo ważne jak pisał:

tym listem pragnę włączyć się w nurt owocnego dialogu Kościoła z artystami, który w ciągu dwóch tysięcy lat historii nigdy nie został przerwany, a na progu trzeciego tysiąclecia nadal ma przed sobą rozległe perspektywy⁶⁹.

Niezwykle ważne w cytowanym liście jest to, jak wyraźnie podkreślał on, że Bóg, który jest Stwórcą, sam zaprasza twórców do współpracy ze sobą. „Bóg powołał zatem człowieka do istnienia, powierzając mu zadanie bycia twórcą”⁷⁰. Niezwykle jest także to, na co papież zwracał uwagę,

65 Zob. Jan Paweł II, „Nowe przymierze między Kościołem a kulturą, Spotkanie z przedstawicielami świata kultury i nauki, Wilno 5 września 1993”, *L'Osservatore Romano* 12 (1993): 16–19.

66 Zob. Jan Paweł II, „Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie na XXXIV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2001”, *L'Osservatore Romano* 2 (2001): 24–29.

67 Zob. Jan Paweł II, *List do artystów*.

68 *Ibidem*, dedykacja.

69 *Ibidem*, nr 1.

70 *Ibidem*.

że właśnie w ten sposób człowiek objawia się jako obraz Boga. W ten dokładnie sposób, postrzegając swoje umiejętności jako Boży dar, może zrozumieć swoje powołanie i swoją misję w świecie. Jest to niewątpliwie szczególne powołanie artysty, bowiem historia dzieła, jakie tworzy, jest historią jego samego, czyli historią człowieka stworzonego na obraz Boży. To pewnie dlatego Jan Paweł II apelował, że

kto dostrzega w sobie tę Bożą iskrę, którą jest powołanie artystyczne [...] odkrywa zarazem pewną powinność: nie można zmarnować tego talentu, ale trzeba go rozwijać, ażeby nim służyć bliźniemu i całej ludzkości⁷¹.

A później następuje piękny wykład o tym, że artysta ma kierować się duchową powinnością i tworzyć dla dobra wspólnego (nr 4), zaś w tej tajemnicy tworzenie Słowa Wcielonego staje się jego udziałem i jego dzieło staje się odbłaskiem samego Boga (nr 5). Niezmiernie istotne jest też przymierze Ewangelii i sztuki, ale uznając swoją ograniczoność, jasne jest to, że artysta doświadcza pełni tworzenia tylko w Bogu. Doświadczenie to pomaga głębiej uwierzyć w Boga nie tylko artyście, ale także tym, którzy dzięki niemu uczestniczą w tym dziele jako widzowie (nr 6). Papież następnie ukazuje całą historię dialogu Kościoła i kultury przez wszystkie wieki (nr 7–10), udowadniając, że

świat, w którym żyjemy potrzebuje piękna, aby nie pogрузić się w rozpacz. Piękno, podobnie jak prawda, budzi radość w ludzkich sercach i jest cennym owocem, który trwa mimo upływu czasu, tworzy więź między pokoleniami i łączy je w jednomyślnym podziwie⁷².

Odwoływał się tym samym do słów ojców Soboru Watykańskiego II.

Papież na końcu listu bardzo wyraźnie potwierdza, że Kościół potrzebuje sztuki i kultury do tego, aby głosić orędzie zbawienia. Jest to niejako powinność Kościoła i jego misja. Ale również sztuka potrzebuje Kościoła. Artysta poszukuje bowiem ukrytego sensu rzeczy i chce wyrazić to, czego nie da się powiedzieć. „Nie sposób zatem nie dostrzec, jak wielkim źródłem natchnienia może być dla niego ta swoista «ojczyzna duszy», jaką jest religia”⁷³. Sztuka, która oddali się od Ewangelii, jest uboższa. Dlatego papież zwrócił się do ludzi kultury:

71 *Ibidem*, nr 3.

72 *Ibidem*, nr 11.

73 *Ibidem*, nr 13.

życzę wam wszystkim, drodzy artyści, abyście doznawali twórczych natchnień ze szczególną mocą. Oby piękno, które będziecie przekazywać pokoleniom przyszłości, miało moc wzbudzania w nich zachwytu! [...] Piękno jest kluczem tajemnicy i wezwaniem transcendencji. Zachęca człowieka, aby poznał smak życia i umiał marzyć o przyszłości. [...] Niech różnorakie drogi, którymi podążacie, artyści całego świata, prowadzą was wszystkich do owego bezmiernego Oceanu piękna, gdzie zachwyt staje się podziwem, upojeniem, niewymowną radością⁷⁴.

W Polsce na list odpowiedzieli artyści, wysyłając swoje listy do papieża. Później też zostały one zebrane w wydanej publikacji⁷⁵. Na przykład Jerzy Stuhr w odpowiedzi na ten list pisał:

przesłanie skierowane do ludzi świata sztuki jest nie tylko niesłychaną nobilitacją, ale również przypomnieniem o powinnościach artysty. Słowa Jana Pawła II potwierdzają to, co twórca często czuje intuicyjnie, jednak nie zawsze chce lub potrafi o tym mówić. Sięgając po ten List, wielokrotnie powtarzam: „Tak, ja też tak myślę!”. Kiedy czytam, że twórca wykorzystuje coś, co już istnieje, czemu on nadaje formę i znaczenie, że: „Tworząc dzieło, artysta wyraża bowiem samego siebie do tego stopnia, że jego twórczość stanowi szczególnie odzwierciedlenie jego istoty [...]” – wtedy wiem, że niczego innego nie robię przez całe życie. Wyrażam siebie. Wyrażam siebie dla innych⁷⁶.

Nie mamy więc już do czynienia tylko z samym listem i twierdzeniami polskiego papieża, ale także z rezonansem w środowisku kultury. Przywołana książka jest niezwykle tego świadectwem.

Wyjątkowa droga kultury

Nie ulega wątpliwości, że dla każdego człowieka kultura może być drogą do właściwego odczytania przeszłości. „Droga «kultury» jest drogą, którą idąc można zbudować największe z dzieł – arcydzieło swojego człowieczeństwa, świętość, przepustkę do «wiekuistej kultury», którą będzie *communio* z Bogiem”⁷⁷.

74 *Ibidem*, nr 16.

75 Zob. *Jan Paweł II do artystów, Artyści do Jana Pawła II*, red. Barbara Drożdż-Żytyńska, Magdalena Goławska, Piotr Kawalko, Agnieszka Oleszczuk (Lublin: Gaudium, 2006).

76 Jerzy Stuhr, *Wyrażam siebie. Wyrażam siebie dla innych; Jan Paweł II do artystów*, 616–617.

77 Radziechowski, *Teologia kultury integralnej*, 327.

Polski papież prowadził – i to owocnie – dialog pomiędzy Kościołem a kulturą. Zaczęło się to już wówczas, gdy był biskupem w Krakowie, ale kontynuował i nawet doprowadził ten dialog do swoistego apogeum jako papież. Przedstawione tutaj zostały tylko nieliczne tego ślady. Temat jest jednak niezwykle obfity.

Papież Jan Paweł II zwracał uwagę, że kultura ma być przeniknięta elementem piękną, ale nade wszystko wiarą. Jakby chciał przypomnieć, że to Piękno jest ostatecznym przeznaczeniem każdego człowieka.

W kulturę człowieka od samego początku wpisany jest bardzo głęboko element piękna. Piękno wszechświata jest, jak gdyby odbite w oczach Boga, o którym powiedziano: „A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre” (Rdz 1, 31). Za „bardzo dobre” zostało uznane przede wszystkim pojawienie się pierwszej pary, stworzonej na obraz i podobieństwo Boga, w całej pierwotnej niewinności i w tej nagości, jaka była udziałem człowieka przed grzechem pierworodnym. To wszystko leży u podstaw kultury wyrażającej się w dziełach sztuki, czy to będą dzieła malarstwa, rzeźby, architektury, czy dzieła muzyczne, czy inne rezultaty twórczej wyobraźni i myśli⁷⁸.

Dzisiaj wydaje się to niezwykle ważne, a wręcz jawi się jako potrzeba chwili w życiu Kościoła. Jeśli bowiem dzisiaj toczy się walka w przyszłość chrześcijaństwa w świecie, to toczy się ona o przyszłość chrześcijańskiej kultury.

Następca Jana Pawła II – i chyba można powiedzieć, że również jego przyjaciel – papież Benedykt XVI w 2015 roku, gdy otrzymywał od Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II doktorat *honoris causa*, w Castel Gandolfo powiedział:

nie znamy przyszłości naszej kultury i muzyki sakralnej. Ale jedno jest jasne: tam, gdzie rzeczywiście zachodzi spotkanie z Bogiem żywym, który w Chrystusie przychodzi do nas, tam rodzi się i nieustannie na nowo się rozwija także odpowiedź, której piękno pochodzi z samej prawdy⁷⁹.

Tym samym potwierdził ważność owego dialogu Kościoła i kultury. Ale to już jest temat na inne opracowanie.

78 Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość* (Kraków: Znak, 2005), 87.

79 Benedykt XVI, „Przemówienie papieża-seniora Benedykta XVI po nadaniu tytułu doktoratu honoris causa (Castel Gandolfo, 4 lipca 2015 roku)”, *Anamnesis* 83/4 (2015), nr 4, 7–8.

Bibliografia

- Bartnik Czesław, „Wizja narodu według Jana Pawła II”, *Chrześcijanin w Świecie* 10/121 (1983): 1–12.
- Benedykt XVI, „Przemówienie papieża-seniora Benedykta XVI po nadaniu tytułu doktoratu honoris causa (Castel Gandolfo, 4 lipca 2015 roku)”, *Anamnesis* 83/4 (2015): 7–9.
- Błachnicki Franciszek, *Godziny Taboru* (Carlsberg–Lublin: Światło-Życie, 1989).
- Jan Paweł II do artystów, *Artyści do Jana Pawła II*, red. Barbara Drożdż-Żytyńska, Magdalena Goławska, Piotr Kawałko, Agnieszka Oleszczuk (Lublin: Gaudium, 2006).
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici” Ojca Świętego Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II* (Poznań: Pallottinum, 1989).
- Jan Paweł II, *Audycja dla rektorów uczelni akademickich w Polsce*, Watykan, 4 stycznia 1996.
- Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica* (Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, 1996).
- Jan Paweł II, „Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie na XXXIV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2001”, *L’Osservatore Romano* 2 (2001): 24–29.
- Jan Paweł II, „Dialog między kulturami i wiarą, Audycja dla członków Papieskiej Rady ds. Kultury, 10 stycznia 1992”, *L’Osservatore Romano* 7 (1992): 30–31.
- Jan Paweł II, *Do końca ich umiłowal. Trzecia wizyta duszpasterska w Polsce 8–14 czerwca 1987 roku* (Rzym: Libreria Editrice Vaticana, 1987).
- Jan Paweł II, *Druga pielgrzymka do Polski. Przemówienia. Homilie. 16 VI 1983–22 VI 1983*, (Kraków: Znak, 1983).
- Jan Paweł II, „List do Abp J. Życińskiego, 5 września 2000”, w *Sacrum i Kultura. Chrześcijańskie korzenie przyszłości. Materiały Kongresu Kultury Chrześcijańskiej, Lublin 15–17 września 2000*, red. Ryszard Rubinkiewicz, Stanisław Zięba (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2000), 3–5.
- Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan, 4 kwietnia 1999.
- Jan Paweł II, *Msza św. na rozpoczęcie roku akademickiego w wyższych uczelniach kościelnych*, Rzym, 23 października 1998.
- Jan Paweł II, „Nowe przymierze między Kościołem a kulturą, Spotkanie z przedstawicielami świata kultury i nauki, Wilno 5 września 1993”, *L’Osservatore Romano* 12 (1993): 16–19.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość* (Kraków: Znak, 2005).
- Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha, Gniezno, 3 czerwca 1979*.
- Jan Paweł II, „Przemówienie do młodzieży zgromadzonej przed kościołem oo. Paulinów na Skałce, 8 czerwca 1979 roku”, w *Kultura niezależna w Kościele*, red. Bogusław Tracz, Robert Ciupa (Katowice: Instytut Pamięi Narodowej, 2011).

- Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli katolickiego świata uniwersyteckiego Meksyku*, Guadalupe, 31 stycznia 1979.
- Jan Paweł II, „Przemówienie do społeczności uniwersyteckiej, Leuven, 20 maja 1985”, w Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, wybór i oprac. Marian Radwan (Rzym: Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II, 1988), 286–294.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do świata uniwersyteckiego*, Bolonia, 18 kwietnia 1982, 4.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do Zgromadzenie Ogólnego ONZ*, Nowy Jork, 5 października 1995.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas nadania doktoratu honoris causa UJ*, Kraków, 22 czerwca 1983.
- Jan Paweł II, „Przemówienie podczas spotkania ze światem kultury w Teatrze Wielkim, Warszawa 8 czerwca 1991”, w *Naucz nas być wolnymi. Czwarta pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny. 1–9 czerwca i 13–16 sierpnia 1991. Przemówienia i homilie*, oprac. Elżbieta Burakowska (Warszawa: Pax, 1995), 255–262.
- Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO*, Kraków, 2 czerwca 1980.
- Jan Paweł II, „Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 8 czerwca 1997”, w *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979–1983–1987–1991–1995–1997–1999–2002. Przemówienia, homilie*, oprac. red. Janusz Poniewierski (Kraków: Znak, 2005), 985–986.
- Jan Paweł II, *Spotkanie z artystami, intelektualistami i profesorami*, Hawana, 23 stycznia 1998.
- Jan Paweł II, *Spotkanie z Międzynarodową Federacją Pueri Cantores*, Rzym, 31 grudnia 1993.
- Jan Paweł II, *Spotkanie z Międzynarodową Federacją Pueri Cantores*, Rzym, 31 grudnia 1999.
- Jan Paweł II, „Spotkanie z młodzieżą na Wzgórzu Lecha”, w *Jan Paweł II w Polsce 2–10 VI 1979, 16–23 VI 1983, 8–14 VI 1987. Przemówienia i homilie* (Warszawa: Pax, 1989), 60.
- Jan Paweł II, *Spotkanie z przedstawicielami świata nauki, kultury i sztuki*, Sofia, 24 maja 2002.
- Jan Paweł II, *Spotkanie z uczestnikami sympozjum „Chrześcijańskie dziedzictwo kultury europejskiej w świadomości współczesnych*, Rzym, 21 kwietnia 1986.
- Jan Paweł II, *W pielgrzymce do ojczyźnej ziemi Jan Paweł II w Polsce 2 czerwca – 10 czerwca 1979* (Paris: Éditions du Dialogue, 1980).
- Jaworski Marian, „U źródeł prawdziwie ludzkiej kultury w nawiązaniu do nauczania Jana Pawła II”, w *Dialog Kościoła z kulturą. Materiały z IV i V Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Krakowie 1983, 1984*, t. 1, red. Stefan Misiniec (Kraków: Kuria Metropolitalna, 1986), 87–92.
- Kalendarium życia Karola Wojtyły*, red. Adam Boniecki MIC (Kraków: Znak, 1983).
- Majkowski Józef, „Kultura religijna”, *Ateneum Kapłańskie*, R. 62, t. 75, z. 2(370) (1970), 226.

Dialog Kościoła z kulturą prowadzony przez Karola Wojtyłę...

- Misiniec Stefan, „Nurt młodzieżowy w duszpasterstwie kardynała Karola Wojtyły”, w Andrzej Kurdziel, *Święty Jan Paweł II. Żyje pośród nas* (Kraków: Wydawnictwo Petrus, 2014), 81–94.
- Misiniec Stefan, *Z nurtu wspomnień o Janie Pawle II* (Kraków: Wydawnictwo Petrus, 2019).
- Niewęglowski Wiesław Aleksander, *Nowe przymierze Kościoła i środowisk twórczych w latach 1964–1996* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997).
- Radziechowski Dariusz, *Filozoficzna koncepcja kultury Romana Ingardena i Karola Wojtyły. Studium analityczno-krytyczne* (Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2021).
- Radziechowski Dariusz, *Teologia kultury integralnej. Antropologiczne studium myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2010).
- Salij Jacek, „Wstęp”, w Dariusz Radziechowski, *Teologia kultury integralnej. Antropologiczne studium myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, *Studia nad Myślą Jana Pawła II* 6 (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jana Pawła II, 2010), 9.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, Rzym, 21 listopada 1964.
- Sobór Watykański II, *Orędzie do artystów*, Rzym, 8 grudnia 1965.
- Sojka Agnieszka, *Sacrosong jako posoborowa inicjatywa pastoralna*, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie, Wydział Historii Kościoła, specjalność: muzyka kościelna, praca licencjacka 2002.
- Stuhr Jerzy, „Wyrażam siebie. Wyrażam siebie dla innych”, w *Jan Paweł II do artystów, Artyści do Jana Pawła II*, red. Barbara Drożdż-Żytyńska, Magdalena Goławska, Piotr Kawalko, Agnieszka Oleszczuk (Lublin: Gaudium, 2006), 616–617.
- Turowicz Jerzy, *Jan Paweł II, a kultura*, red. Stefan Misiniec, *Dialog Kościoła z kulturą*, t. 1: *Materiały z IV i V Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Krakowie 1983, 1984* (Kraków: Kuria Metropolitalna, 1986), 101–141.
- Wojtyła Karol, *Aby Chrystus się nami posługiwał* (Kraków: Znak, 1979).
- Wojtyła Karol, *Dzieła literackie i teatralne*. Tom I: *Juwenilia (1938–1946)*, red. Jacek Popiel (Kraków: Znak, 2019).
- Wojtyła Karol, *Dzieła literackie i teatralne*. Tom II: *Utwory poetyckie*, red. Jacek Popiel (Kraków: Znak, 2020).
- Wojtyła Karol, *Ewangelia a sztuka. Rekolekcje dla artystów*, red. Andrzej Dobrzyński (Kraków-Rzym: Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II, Fundacja Jana Pawła II – Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu, 2011).
- Wojtyła Karol, *Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia 1959–1978*, t. 1, zebrał i oprac. Michał Jagosz (Rzym: Ośrodek Dokumentacji i Pontyfikatu Jana Pawła II, 1987).
- Wojtyła Karol, *Przemówienie na otwarcie IV Ekumenicznego Festiwalu Twórczości Sakralnej Sacrosong*, 28 IX 1972 r. (Kraków: Archiwum Sacrosongu).

